

Anzhelika BONDARENKO
Kryvyi Rih

INTONATIONAL EXPRESSIVENESS OF SPEECH AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC

In the article the ways of expression of speech intonation future music teachers, as well as the problem of the culture of professional communication. The author notes that students enrolled in higher educational establishments of education during the study cycle conducting and choral disciplines must master the intonation expressiveness of speech to make further educational work with students of secondary schools, namely broadcasting students knowledge of emotional disclosure of the contents of music work, develop their interest in music. The attempt to analyze ways of creating a culture of professional communication.

Key words: professional communication of culture, speech, teaching it, the future teacher of music.

Анжеліка БОНДАРЕНКО
г. Кривой Рог

ИНТОНАЦИОННАЯ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТЬ РЕЧИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье раскрываются пути развития интонационной выразительности речи будущего учителя музыки, а также рассматривается проблема культуры профессионального общения. Автор отмечает, что студенты, которые учатся в высших педагогических учебных заведениях при изучении цикла дирижерско-хоровых дисциплин, должны овладеть интонационной выразительностью речи для осуществления в дальнейшем педагогической работы с учащимися общеобразовательных школ, а именно: трансляция школьникам знаний, эмоционального раскрытия содержания музыкального произведения, развития их интереса к музыкальному искусству. Сделана попытка анализа путей формирования культуры профессионального общения у будущих учителей музыки.

Ключевые слова: культура профессионального общения, речь, педагогическая речь, будущий учитель музыки.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 395.6

Лілія ДМИТРУК

м. Вінниця
buchenko1@rambler.ru

ОСОБЛИВОСТИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

У статті розглянуто поняття «етикет», «мовлений етикет», «український мовленнєвий етикет»; проаналізовано найуживаніші формули мовленнєвого етикету українців (звертання, привітання, прощання, подяка), правила їх використання; зроблено історичний коментар щодо виникнення та функціонування окремих формул мовленнєвого етикету.

Ключові слова: етикет, український мовленнєвий етикет, звертання, привітання, прощання, подяка.

Сучасна прогресивна українська еліта на етапі розвитку держави прагне зробити усе можливе, щоб повернутися до народного досвіду спілкування, відродити втрачене, узвичаїти призабуте, позбавитися рис, непритаманних українській культурі спілкування, силоміць нав'язане народів або бездумно перейняте чуже, брутальне. Як свідчать мовознавчі джерела, за багатовікову історію наш народ виробив і відшліфував самобутню систему мовленнєвого етикету, що є феноменом і виразником його загальної культури. Україн-

ський мовленнєвий етикет розглядається як явище загальнолюдське та суто національне, бо відображає національний характер українця, його ментальність, сприяє формуванню національно-означеної культури мовленнєвої поведінки в конкретних комунікативних ситуаціях: вітання, звертання, прощання, побажання тощо.

У науковій літературі проблеми мовленнєвого етикету та його національно-культурної специфіки знайшли своє відображення в працях багатьох лінгвістів (Н. Бабиц,

Ф. Бацевич, С. Богдан, О. Воропай, М. Стахів, М. Стельмахович, Г. Царевич та ін.). Мовознавці досліджують історичні передумови формування українського мовленнєвого етикету, шляхи відродження та оновлення на сучасному етапі; розкривають його сутність та функції; приділяють увагу невербальним компонентам спілкування.

Мета статті – проаналізувати особливості українського мовленнєвого етикету, зокрема форми привітання, прощання, побажання та подяки.

Мовленнєва етика – правила мовленнєвої поведінки, що базуються на нормах моралі, національно-культурних традиціях, психології учасників спілкування. Етикет спілкування – явище загальнолюдське, водночас йому притаманні етнічні риси, спричинені, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку, з другого – вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером народу. Зокрема мовленнєвий етикет українців свідчить про їх побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність тощо.

Мовленнєвий етикет – система стандартних, стереотипних словесних формул, уживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, прощання, вибачення, запрошення, побажання тощо, які в процесі мовлення не створюються, а відтворюються в типових комунікативних ситуаціях, що полегшує спілкування [2, 261]; функціональна підсистема мови зі своїм набором знаків (слів, стереотипних фраз) і граматику (правилами поєднання цих знаків), тобто набір засобів вираження [7, 15].

В основу виокремлення мовленнєвого етикету покладено спеціалізовані функції, а саме:

- *функція ввічливості (конотативна)* – пов'язана з проявами ввічливого поведіння членів колективу один з одним;
- *регулююча функція (регулятивна)* – теж стосується усіх проявів мовленнєвого етикету, бо вибір певної форми під час установлення контакту регулює характер стосунків адресата й адресанта;

- *функція впливу (імперативна, волюнтативна)* – передбачає реакцію співбесідника – вербальну, жестову, діяльнісну;
- *функція звертальна (апелятивна)* – тісно пов'язана з імперативною, бо привернути увагу, означає здійснити вплив на співбесідника;
- *емоційно-експресивна (емотивна)* функція є факультативною функцією, оскільки вона властива не усім одиницям мовленнєвого етикету.

Усі функції мовленнєвого етикету існують на основі комунікативної функції мови [10]. Отже, мовленнєвий етикет – це специфічний та своєрідний живий механізм, за допомогою якого відбувається комунікація між людьми, об'єднаними в різні соціальні групи: за віком (діти, молодь, середня й старша генерації), за різновидом занять (робітник, селянин, інтелігент), за освітою, за місцем проживання та ін.

Нам імпонує думка М. Стельмаховича про те, що «український мовленнєвий етикет – це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості, що сформувалися історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу; явище прогресивне й суто національне, бо належить рідній (материнській) мові та відображає національний характер українця, його ментальність – склад розуму, самобутній спосіб мислення й світосприймання» [8, 20].

Український мовленнєвий етикет відзначається неординарністю, бо постав на власному національному ґрунті. Він віддзеркалює лагідну вдачу українців, схильність до коректності й толерантності в людських стосунках, зневагу до брутальності. Лайливі слова, до яких інколи вдаються малосвідомі мовці, здебільшого іноземного походження. Такі етнопсихологічні риси українського народу, як лагідність, ввічливість, доброзичливість на мовному рівні знайшли вираження в етикетних формулах із морфемами **добр-**: *добрий ранок, добродію, люди добрі*; **ласк-**: *ласкаво просимо, з Вашої ласки*. Найпоширеніші формули прохання-пробачення: *даруйте, простіть, прошу пробачення, мені шкода* тощо.

Як відомо, систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність етикетних формул звертання, привітання, прощання, вибачення, подяки, побажання, прохання тощо.

Особливого значення для початку відповідної комунікації має **звертання** – своєрідний вступний акорд подальшої розмови, який задає тональність і відповідний стиль, а для продовження та закінчення комунікативного акту певну роль відіграють особисті уподобання учасників комунікації, кожен із яких може віддати перевагу відповідним етикетним вітальним чи прощальним формулам. У фактичному спілкуванні, що передбачає не стільки обмін інформацією, скільки підтримання добрих стосунків у мовленні близьких людей, у розмовах із дітьми, звертання часто супроводжується або замінюється перифразами, епітетами із пестливими суфіксами (*Андрійко, голубонько, ластівочко* тощо).

Система етикетних звертань української мови зазнала у своєму історичному розвитку найбільше змін, що пояснюється особливою залежністю від соціальної організації суспільства. До емоційно нейтральних відносяться вигуки типу *доброго дня, добри вечір*. Для старшого покоління властиві такі формули: *здоровенькі були, ходіть здорові, доброго здоров'ячка*. Переважно чоловічим є звертання *моє шанування* [6, 29–30].

Хоч у повсякденне мовлення ввійшло багато привітань, однак люди були обачливими з ними, до кожного конкретного випадку добирали та, яке найбільш виправдане: відповідно до часу, до кількості осіб, їх віку, статі чи соціальної приналежності. Однак вітання було обов'язковим з усіма (навіть із незнайомими), оскільки несло побажання добра та злагоди, достатку та здоров'я, демонструвало ознаку вихованості та шляхетності.

Особливою силою наділені вітання, що традиційно використовуються під час великих свят: на Різдво, Паску (*Христос родився! Христос ся рождає! / Славімо його!; Христос воскрес/ Воістину воскрес та ін.*). Особлива увага надавалася вітанням на Коляду та Щедрий вечір, оскільки вони мають відтінок побажання здоров'я, достатку, щастя, миру тощо (*На щастя, на здоров'я, на довгій літа!; Добрим людям на здоров'я!*) [7, 48–50].

Сьогодні реєстр слів-звертань офіційного вжитку складають *пане (пані, панове), добродію (добродійко, добродії), друзі, товариство, колеги, громадо, громадянине (громадянку, громадяни), товаришу (товаришко, товариші)*, які супроводжують етикетні означення вельмишановний, вельмиповажний, глибокоповажний, високодостойний, шановний, дорогий, напр.: *високоповажний пане Президенте, глибокоповажні пані та панове, дорогі друзі, високоповажна святочна громадо, шановні колеги*. Вибір звертання значною мірою залежить від тональності спілкування. Офіційна величальна функція закріпилася сьогодні за звертанням *пане (пані, панове)*. В офіційному, здебільшого усному, спілкуванні послуговуються цим звертанням у поєднанні з прізвиськом або назвою особи за фахом чи родом діяльності, напр.: *пане Ткачук, пане професоре, пане ректоре* [3, 78].

Слова «пан» і «пані» – давні атрибути українського національного мовленнєвого етикету, що використовуються приблизно сім століть та широко побутують в усній народній творчості, зокрема в колядках напр.: *Добрий вечір тобі, пане господарю!*. Цим словом послуговувалися князі та бояри, гетьмани, козацька старшина, міщани та селяни [7, 60].

Важливою складовою мовленнєвого етикету, як зауважують науковці, є вміння вчасного, коректного та комунікативно вдалого завершення спілкування, тобто **прощання**. Діапазон прийнятих у певній культурно-мовній спільноті усталених етикетних форм прощання широкий і варіюється ситуацією спілкування: від нейтрально ввічливого *До побачення* до інтимного *Цілую*, від офіційного *Прощавайте* до дружнього *Па*, від холоднуватого *Будьте здорові* до жартівливого *Моє тобі з хвостиком*.

Часто прощання виступає ритуалом зі своїми усталеними формами вияву. Складовими процедури прощання стають побажання здоров'я, успіхів у роботі, щастя в сім'ї, прохання передати вітання близьким і рідним адресата, висловлювання надії про подальші зустрічі тощо [1; 2; 7].

Діловий, або службовий, мовленнєвий етикет допускає формули прощання, які лімі-

товані високою тональністю і є закритими для варіантності, напр.: *До побачення! На все добре! На жаль, я поспішаю!, До зустрічі!, Прощавайте!, Бувайте здорові!, Всього найкращого!, Вітайте своїх батьків! Дозвольте відклатися!, Передавайте мої щирі вітання!* та ін. *Прощайте!* використовується як прощальний вислів, пов'язаний із ритуалом просити пробачення перед розлукою за можливі провини.

Відповідно до правил етикету репліки-прощання проголошує той, хто йде першим. Найбільшим виявом невихованості, зверхності та зневаги до близьких вважалося не попроситися зі співрозмовником, або не відповісти на слова прощання.

Подяка означає висловити вдячність, бути вдячним за щось. У висловах подяки виразніше виявляється функція ввічливості, тому їх використання належить до обов'язкових етикетних настанов. Вислови подяки часто вживають як знак ввічливої згоди або відмови на будь-яку пропозицію.

Вибір репліки-відповіді на подяку залежить від того, за що дякують. Наприклад, за істівне кажуть *На здоров'я!*; за річ, одяг – *Носи на здоров'я!* і т. ін. Універсальна, найбільш поширена відповідь на подяку це *Прошу! Будь ласка!* Вибираючи формули подяки, треба враховувати значущість послуги, ситуацію. За незначну послугу можна сказати *Дякую! Спасибі!* Вважають, що вислів *Дякую!* запозичено в українську мову з німецької через посередництво польської, а вислів *Спасибі!* є східнослов'янським явищем, яке виникло після прийняття християнства [9].

В українській мові найбільш уживаними, стилістично нейтральними висловами подяки є: *дякую* і *спасибі*, які можуть мати при собі слова, що посилюють вираження вдячності: *дуже, сердечне, щиро, красно сердечно, щиро* та ін.; у Східній Україні більш поширений вислів *спасибі*, первісне значення якого «спасибіг» стерлося у свідомості тих, хто розмовляє, про що й свідчить редуковано-зрощена форма. У мовленні *спасибі* часто поєднується з *прикметниками щире, велике, сердечне*.

В офіційних ситуаціях слова подяки часто вживаються зі словами *дозвольте, прийміть, складаю (складаємо)*, напр.: *Дозвольте висло-*

вити вам подяку! Прийміть мою найщирішу вдячність! Складаю щиро подяку!

Етикетні вислови подяки обмежено вживають у науковому мовленні в ситуаціях усного спілкування – після закінчення наукової доповіді чи лекції, практичного чи семінарського заняття, під час захисту курсових, магістерських робіт чи дисертацій. Висловлюють вдячність за активну співпрацю, допомогу, корисні поради, напр.: *Дякую за співпрацю! Дякую за увагу! Дякую за запитання! Дякую рецензентові за слушні зауваження! Дякую керівникові за допомогу та цінні поради!* [4, 32].

Підтримуємо думку Л. Мацько про те, що на завершальному етапі розмови дуже поширеним є вираз-комплімент *користуючись нагодою*, який вказує на знак висловлення свого ставлення або ставлення організації до особи чи організації [5, 147].

Отже, відновлення національної культури українського народу неможливо уявити без ґрунтового вивчення правил мовленнєвого етикету, який є показником загального культурного рівня кожної окремої особистості та нації загалом.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 332 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Бацевич Флорій Сергійович – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 334 с.
3. Ветрова Е. С. Звертання пане, пані, добродію, добродійко в українському мовному етикеті // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 351–355.
4. Етика спілкування : Курс лекцій / За ред. Малахова. – К. : Либідь, 1996. – 302 с.
5. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : Навч. посіб. / Мацько Любов Іванівна, Кравець Лариса Вікторівна. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
6. Рускуліс Л. В. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник / Л. В. Рускуліс, Т. А. Зайцева. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 306 с.
7. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навч.-метод. посіб. / Стахів Марія Олексіївна – К. : Знання, 2008. – 245 с.
8. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 20–22.
9. Шевельов Ю. В. Внесок Галичини у формування української літературної мови / упор. О. Гузар-Львів : НТШ, 1996. – 191 с.
10. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. Формановская. – М. : Высш. школа, 1989. – 159 с.

Liliia DMYTRUK
Vinnytsia

THE FEATURES OF UKRAINIAN SPEECH ETIQUETTE

The article discusses the concept of «etiquette», the «spoken etiquette», the «Ukrainian speech etiquette»; analyzes the most common forms of speech etiquette of Ukrainian (address, greeting, farewell), the rules of their usage; makes a historical comment regards to the origin and functioning of separate forms of speech etiquette.

Key words: etiquette, etiquette Ukrainian speech, address, greeting, farewell, thanks.

Лилия ДМИТРУК
г. Винница

ОСОБЕННОСТИ УКРАИНСКОГО РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА

В статье рассматривается понятие «этикет», «речевой этикет», «украинский речевой этикет»; проанализированы основные формы речевого этикета украинцев (обращение, приветствие, прощание), правила их использования; дан исторический комментарий относительно возникновения и функционирования отдельных форм речевого этикета.

Ключевые слова: этикет, украинский речевой этикет, обращение, приветствие, прощание, благодарность.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 376.36+800.6:373

Катерина ЗЕЛІНСЬКА-ЛЮБЧЕНКО

м. Суми
kartinka-muza@ukr.net

ФІЗІОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено питання дослідження фізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності; обґрунтовано необхідність розгляду даної проблеми у ракурсі корекційної педагогіки. У ході викладу матеріалу статті подано аналіз наукових розвідок питань мовленнєвої діяльності з позицій фізіології, нейрофізіології, нейробіології, корекційної педагогіки; подано відомості дослідження фізіологічних аспектів у процесі онто- та дизонтогенезу мовлення. У статті розглянуто патофізіологічну структуру мовленнєвих порушень; висвітлено мультифункціональні зв'язки мовлення та мозкових систем.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, фізіологічні механізми, мозкова діяльність, онтогенез, дизонтогенез, мовленнєві центри, сприймання мовлення.

Серед причин, які призводять до порушень мовленнєвої діяльності, окремо визначаються фізіологічні. Серед них виділяють функціональну незрілість або патологію мозкових структур, внаслідок яких спостерігається недостатня сформованість або компенсаторна зміна функціональних систем (Н. Бехтерева, Ю. Мікадзе, Н. Чурсіна та ін.).

Основою спеціального корекційно-логопедичного впливу на дитину з порушеннями мовлення є корекція її вад з урахуванням нейрофізіологічних, нейробіологічних та нейропсихологічних процесів, структури дефекту, особливостей розвитку тощо. Недостатній обсяг знань про причини, механізми й основні синдроми несформованості вищих психічних функцій знижує ефективність корекційної роботи через орієнтацію, головним

чином, на усунення мовленнєвої симптоматики без урахування системного характеру проявів.

Дослідження особливостей формування вищих психічних функцій у дітей, в тому числі мовлення, входять до сфери широкого кола фахівців: лікарів, педагогів, психологів, фізіологів та ін. (Т. Ахутіна, С. Белічева, Т. Власова, Н. Заваденко, В. Ковшиков, О. Корнєв, В. Лубовський, В. Лукашук, О. Мастюкова, І. Марковська, Ю. Мікадзе, М. Певзнер, Н. Полонська, Ц. Сімерницька, Т. Фотекова, Л. Яблокова та ін.). Проблема мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в контексті нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій розглядається в роботах В. Єремєєва, Т. Лоскутова, В. Лукашука, А. Ольшаннікова, Є. Фат'янова, Т. Хризман та ін.